

ОЛЕКСАНДР ДОБРЖАНСЬКИЙ
Чернівці

ДО ПИТАННЯ ПРО ІДЕЙНІ ПЕРЕКОНАННЯ ВИЗНАЧНОГО ДІЯЧА ПРОМЕТЕЇВСЬКОГО РУХУ В ПОЛЬЩІ РОМАНА СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

РОМАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ відомий український учений-філолог, громадський і політичний діяч. Він – один із найбільш активних учасників прометеївського руху в Польщі другої половини 20-х–30-х років ХХ ст. Про нього є вже певна література, зокрема, праці В. Комара¹, П. Брицького², О. Добржанського, В. Даниленка³, А. Руккаса⁴, Г. Накашидзе⁵, А. Земби⁶, А. Портнова⁷ та ін. Однак, не всі аспекти його діяльності вивчені достатньо, особливо певні дискусії викликають його ідейні переконання та мотивація щодо участі у прометеївському русі. Саме на цьому хотілося б зупинитися докладніше у представленій статті.

Формування ідейних переконань Р. Смаль-Стоцького відбувалося під впливом багатьох чинників. Перш за все варто відзначити сімейне виховання. Його батько С. Смаль-Стоцький понад

¹ В. Комар, *Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.)*, Івано-Франківськ 2011; В. Комар, *Участь Романа Смаль-Стоцького в міжнародному прометеївському русі (1921–1939)*. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, Вип. 17, Львів 2008.

² П. Брицький, *Роман Смаль-Стоцький: дипломатична, громадсько-політична та науково-педагогічна діяльність. Україна дипломатична: науковий щорічник*, Вип. 4, Київ 2004.

³ В. Даниленко, О. Добржанський, *Роман Смаль-Стоцький. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей*, Вип. 3, Київ 1999.

⁴ А. Руккас, *Польська фінансова підтримка еміграційного уряду Української Народної Республіки. Історія та історіографія в Європі*, Вип. 4, Київ 2006.

⁵ J. Nakasz y d z e, *Profesor Dr Roman Smal-Stocki (1893–1969)*. In *Memoriam*, „Zeszyty Historyczne” 1970, z. 17.

⁶ А. Zięba, *Smal-Stocki Roman*. *Polski Słownik Biograficzny*, Т. XXXIX, Zeszyt 160, Warszawa–Kraków 1999.

⁷ А. Портнов, *Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939)*, Харків 2008.

тридцять років завідував кафедрою української мови та літератури в Чернівецькому університеті, був одним з лідерів та ідеологів українського національного руху на Буковині, обирався депутатом Буковинського сейму та австрійського парламенту. Мати Емілія (дівоче прізвище Заревич) брала участь у діяльності добродійних та жіночих організацій. У сім'ї шанували національні традиції, прищеплювали дітям з раннього дитинства любов до України, до її мови, історії, віри свого народу. Велике виховне значення мала та атмосфера національного піднесення, яка панувала в краї з кінця ХІХ ст., та нелегка, але результативна боротьба, яку вели батько та його сподвижники за утвердження прав українців Буковини. Тому вже з дитячих років Роман мав тверді національні переконання, які проніс через усе життя. Про це він з гордістю згадував уже в поважному віці, знаходячись далеко від рідних місць. Зокрема, він писав:

Вже в студентський час, як гімназист у Чернівцях я просяк був впливом мого батька, автора *Буковинської Руси* та ентузіаста Шевченка, тим почуттям безперервності нашої державної традиції... З цими традиціями я пішов у життя і вони вияснюють те, що на протязі десятиліть я робив і ще тепер роблю...⁸

У 1911 р. Роман Смаль-Стоцький закінчив Другу чернівецьку гімназію з найвищою тоді загальною оцінкою «дуже добре». На випускних іспитах з української мови і літератури відповідав на питання: «Василь Чайченко. Смерть отамана» і «Нова доба літератури в Галичині», виявивши, як зазначено у документах, глибоке знання проблем українського літературного процесу⁹.

Відстоюючи права українців батько Романа Степан Смаль-Стоцький неодноразово наголошував, що найбільшим ворогом українства є Російська імперія та її прислужники у Галичині та на Буковині – москвофіли. Цьому він присвятив цілу низку статей, в одній з яких писав:

...чи може русин спокійно придивлятися, що Росія робить з Україною? Тож мільонам русинів заткала зовсім рот, ба ще і поза своїми границями платними наємниками колотить наш спокій і не дає нам дихати¹⁰.

Вплив батька у цьому питанні був значним, тому, як згадував сам Роман Смаль-Стоцький на час закінчення навчання у гімназії він був переконаним

⁸ В. Радзикович, *Професор доктор Роман Смаль-Стоцький*. Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, т. CLXXVII, Нью-Йорк–Париж 1963, с. 11.

⁹ Державний архів Чернівецької області (ДАЧО), ф. 940 (Друга державна гімназія в Чернівцях), оп. 1, спр. 2, арк. 42.

¹⁰ С. Смаль-Стоцький, *Політика реальна*, «Буковина» (Чернівці) 1896.

противником російського самодержавства і його політики стосовно українського народу.

Великий вплив на формування ідейних переконань Р. Смаль-Стоцького справили його старші друзі й колеги з якими в нього склалися тісні контакти в передвоєнні роки. Це В. Сімович, М. Кордуба, О. Луцький, З. Кузеля, Г. Герасимович. Вони відстоювали ідеї єдності всіх українських земель, активно поборювали прихильників гасла «Буковина для буковинців», вважали, що загальноукраїнські інтереси повинні стояти вище за прагнення регіональних еліт¹¹.

По закінченні гімназії Роман пішов шляхом свого батька і зайнявся філологічними студіями. Він навчався у Віденському університеті, а також у Лейпцигу і Мюнхені. Слухав лекції відомих німецьких професорів. Почав публікуватися у німецьких філологічних журналах. Варто зауважити, що він почувався дуже впевнено у німецькому як академічному, так і суспільному середовищі, мав тут багато друзів, добре розумівся на німецькій культурі. Значною мірою це стало вагомою підвалиною його германофільства.

У роки Першої світової війни Р. Смаль-Стоцький став членом Союзу Визволення України, політична програма якого, повністю відповідала уявленням Романа Степановича щодо можливих наслідків Першої світової війни для українців. Він активно працював у таборах військовополонених у Раштатті, Вецлярі, Зальцведелі. З 1916 р. перебував у Берліні, після обрання до центрального керівництва СВУ. Тому, не випадково, що після утворення Західноукраїнської Народної Республіки у грудні 1918 р. Романа Смаль-Стоцького призначено послом при німецькому уряді у Берліні. У 1919 р. після «злуки» УНР та ЗУНР, створено єдине посольство УНР, в якому Р. Смаль-Стоцький залишився радником. З 1921 р., він став послом та уповноваженим міністром Української Народної Республіки у Берліні, і залишався на цій посаді аж до ліквідації посольства у 1923 р.

У 1923–1924 рр. Р. Смаль-Стоцький працював професором Українського вільного університету у Празі. У 1923 та у 1925 рр. він виїжджав до Англії, де проходив стажування в інституті славістики Кембріджського університету, а також виступав з лекціями у коледжах Лондонського і Кембріджського університетів. Окрім всього іншого, йому було поставлено завдання С. Петлюрою нав'язати стосунки з англійськими політичними колами, інформувати про прагнення української еміграції¹².

¹¹ Р. Смаль-Стоцький, *Спогади про Зенона Кузелю. Збірник на пошану Зенона Кузеля*, Париж–Нью-Йорк 1962, с. 44.

¹² С. Петлюра, *Статті, листи, документи*, т. 2, Нью-Йорк 1979, с. 534.

Із С. Петлюрою Р. Смаль-Стоцький познайомився у травні 1919 р. У подальшому вони тісно співпрацювали, перш за все в дипломатичних справах УНР. Роман Смаль-Стоцький повністю підтримав концепцію С. Петлюри, що у союзі з Польською державою можна зберегти Українську Народну Республіку, був активним прихильником Варшавського договору. Після поразки українських сил у війні з радянською Росією Р. Смаль-Стоцький підтримував тісні стосунки з Петлюрою аж до його смерті. Вони активно листувалися, обговорюючи різні аспекти діяльності уряду УНР в екзилі. В одному з листів С. Петлюра зауважував Р. Смаль-Стоцькому про необхідність збереження республіканської концепції української державності, на противагу гетьманським концепціям¹³. В іншому, пропонував Р. Смаль-Стоцькому зробити переклад нової німецької конституції, щоб з нею могли ознайомитися широкі кола української інтелігенції¹⁴.

Р. Смаль-Стоцький беззастережно підтримав ідеї, висловлені С. Петлюрою у програмній статті *Сучасна українська еміграція та її завдання*. У ній С. Петлюра наголошував на пріоритеті державних інтересів над партійними, загальнонаціональними над класовими та груповими. Він окреслив широке коло завдань, які повинна еміграція реалізовувати, перебуваючи за кордоном, зокрема, відстоювання інтересів української державності на міжнародній арені та в окремих державах, популяризація ідеї України у міжнародних наукових об'єднаннях, участь у європейській пресі та журналістиці, організація лекцій на українські теми, боротьба проти «Великої єдиної Росії». Щодо останнього С. Петлюра писав:

...ми повинні скомпромітувати ідею реставрації великої Росії, як ідею нереальну, штучну і невігідну для Європи, натомість виставляючи план поділу її, як найбільш доцільне розв'язання остогидлої, неспокійної справи, що все таїла в собі погрозу і небезпеку для Європи, що й тепер таїть в собі ті ж самі тенденції¹⁵.

Можна з впевненістю сказати, що саме під впливом С. Петлюри Р. Смаль-Стоцький утвердився у думці про те, що Польща є головним союзником Української Народної Республіки і що підтримка Польщі в боротьбі з Радянським Союзом є вирішальною для українців. Таку позицію він незмінно відстоював у 30-х роках ХХ ст.

З 1926 р. і аж до початку Другої світової війни Р. Смаль-Стоцький перебував у Варшаві. Важливою ділянкою його роботи у цей час, яка впливала з його прихильності до С. Петлюри, стала участь в Уряді Української

¹³ С. Петлюра, *Статті, листи, документи*, т. 2, Нью-Йорк 1979, с. 506.

¹⁴ Там само, с. 527–528.

¹⁵ Там само, с. 321.

Народної Республіки в екзилі. В різний час він займав посади міністра культури, заступника і міністра закордонних справ, віце-прем'єра. Головним завданням Уряду УНР в екзилі стало збереження державницьких традицій українців, відстоювання їх на міжнародній арені, згуртування всієї української еміграції під єдиним прапором боротьби за відродження української державності. В одній з відозв Уряду УНР 1930 р. зазначалось:

Уряд Української Народної Республіки весь час бореться і буде боротися до кінця за відновлення Української Національної Держави на основах незалежності, народоправства та демократичного державного ладу. Він стремить до того, щоб на самостійній, ні від кого не залежній Україні було встановлено такий державний, соціальний та господарський лад, який існує в передових демократіях світу...¹⁶.

Р. Смаль-Стоцький як дипломат, а згодом і міністр закордонних справ уряду УНР в екзилі приділяв велику увагу роботі у міжнародних організаціях та участі у міжнародних форумах та зібраннях. Зокрема, він брав участь у Генуезькій конференції 1922 р., був постійним членом делегації УНР до Ліги Націй, у 1929–1939 рр. виконував повноваження заступника голови Українського Товариства Прихильників Ліги Націй, брав участь у всіх конгресах Міжнародної Унії Товариства Ліги Націй.

У 1930 р., наприклад, Р. Смаль-Стоцький, О. Шульгин, М. Ливицький активно протестували проти «пацифікації» у Галичині та прийняття СРСР у члени Ліги Націй, викликавши широкі відгуки у світовій пресі¹⁷. Цього ж року, виступаючи на Асамблеї Унії Товариств прихильників Ліги Націй він наголошував:

Не буду говорити про мою батьківщину Україну, – я її долю вам покажу на прикладі Грузії. Грузія до 18 століття самостійна держава, проклямувала у 1918 році свою незалежність – як Фінляндія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Україна. А в році 1921 та Грузинська держава, що була визнана майже всіма державами світу, але не встигла стати членом Ліги Націй... ось цю Грузинську державу, державу демократичну... без виповідження війни нападено і окуповано більшовиками... Подібна до Грузії доля спіткала Україну, Кубань і Азербайджан, і Горців, і Туркестан, і Татар, і Карельців. А це все разом 80 мільонів народу...¹⁸.

¹⁶ Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі, Філадельфія–Київ–Вашінгтон 1993, с. 131.

¹⁷ Там само, с. 71.

¹⁸ П. Брицький, *Роман Смаль-Стоцький: дипломатична, громадсько-політична та науково-педагогічна діяльність*. Україна дипломатична: науковий щорічник, Вип. 4, Київ 2004, с. 693.

Велика увага приділялась виробленню виваженої політики щодо офіційних польських властей. Р. Смаль-Стоцький вважав, що потрібно шукати компроміси з польським урядом і не проводити політику конфронтації. Залишаючись незмінно на державницьких позиціях, він вважав, що потрібно використовувати легальні можливості для збереження українських державницьких традицій на територіях, що входили до складу Польщі. В одному з листів 1930 р. він писав:

Боюся, що ми приспішним кроком ідемо до нової європейської війни. Дуже тяжко на душі, але помимо всього треба працювати і бути готовим. А в цьому всьому Польща є наш союзник, і ніякі локальні історії – як би вони не сумні були – нас в цьому не захитають. Політику робиться розумом, а не чуттям. І далі треба ще мати на увазі, скільки само УНДО в тій трагедії також завинило. Так завинило. Тверде слово, але правдиве¹⁹.

Тут малася на увазі політика «пацифікації», яку започаткував польський уряд щодо українців, і події якої Р. Смаль-Стоцький сприймав дуже болісно.

За характеристикою Івана Кедрина, саме Роман Смаль-Стоцький, разом з Миколою Ковалевським, був серед українських діячів «найметкішим зв'язковим з польською верхівкою»²⁰.

Така позиція Р. Смаль-Стоцького, якій він не зраджував впродовж всього міжвоєнного періоду, викликала неоднозначні оцінки з боку різних українських політичних сил. Націоналісти вважали його прислужником польського уряду, а Союз українських студентів-емігрантів навіть намагався бойкотувати його як «угодовця». У деяких випадках йому доводилося вибачатися за необачні обіцянки польському уряду, як це було 1924 р. у зв'язку зі справою про заснування українського університету. Але вже у післявоєнні роки він згадував про цей епізод як повчальний приклад непоступливості українських політиків, невміння шукати компромісів, що провалило загалом непоганий проєкт заснування українського університету в Галичині.

Р. Смаль-Стоцький, як представник уряду УНР в екзилі, тісно співпрацював з політичними партіями Західної України і в першу чергу з найбільш впливовою силою УНДО та його Парламентською репрезентацією. Він значною мірою був причетний до підготовки порозуміння з польськими

¹⁹ Лист Р. Смаль-Стоцького до В. Сімовича від 22.11.1930. Наукова бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Відділ рідкісної книги. Фонд В. Сімовича.

²⁰ А. Портнов, *Наука у вигнанні: Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939)*, Харків 2008, с. 164.

урядовими колами, поширенню так званої нормалізації і зробив дуже багато, щоб ця політика реалізовувалася на практиці.

Якщо говорити про ідейні переконання Р. Смаль-Стоцького то можна з впевненістю сказати, що у 20–30-х рр. ХХ ст. він був одним із найактивніших противників більшовицького режиму в Радянському Союзі. Це було дуже важливо, адже на західноукраїнських землях, як і в Європі загалом, було чимало симпатиків комуністичних ідей, які намагалися незважаючи ні на що, популяризувати позитивний образ Радянського Союзу, його внутрішньої та зовнішньої політики. Такі ідейні переконання Р. Смаль-Стоцького та його ставлення до польської влади закономірно зробили його переконаним прометеїстом.

Варто нагадати, що вже на початку 20-х років ХХ ст. в Польщі почала формуватися ідеологія, яка пізніше одержала назву прометеїзм. Головним її натхненником став Ю. Пілсудський, який ще на початку ХХ ст. висловлював думки, про те, що Російська імперія повинна розпастися під впливом національно-визвольних рухів народів, які її населяють. С. Петлюра також поділяв подібні ідеї. Найважливішим постулатом прометеїзму стала думка, що потрібно активізувати національні рухи народів Радянського Союзу, добиватися розпаду більшовицької неоліберальної імперії на окремі національні держави, які могли б об'єднатися у федерацію з Польщею. Прихильники прометеїзму в Польщі вважали, що відокремлення від СРСР Середньої Азії, Кавказу і України назавжди ліквідує загрозу «російського імперіалізму» в Європі. Це мало б створити своєрідний буфер між Росією і Західною Європою та забезпечити Польщі статус великої держави.

Власне тісні стосунки з Петлюрою стали остаточним чинником, який зумовив участь Р. Смаль-Стоцького в прометеївському русі. Ідеологія прометеїзму повністю відповідала ідейним уявленням Р. Смаль-Стоцького, що сформувалися на той час.

Як уже зазначалося, найбільше заохочувала до участі в прометеїзмі антибільшовицька спрямованість цього руху. Як показують наукові, публіцистичні праці та листування Р. Смаль-Стоцького він дуже добре розумів суть більшовизму і його політику щодо народів Радянського Союзу. У праці *Українська мова в Советській Україні*, пояснюючи суть більшовицької «українізації» він писав:

...це був звичайний тактичний маневр для успокоення української стихії на Україні, для викликання «сменовеховства» серед української еміграції і для спровокування української суспільності в Галичині, на Буковині й на Карпатській Русі: українська мова мала здобути їх симпатію для тих фіктивних національних цінностей на Советській Україні і цим унеможливити поєднання тих суспільностей разом із

національною еміграцією в один могутній фронт проти московської окупації на Україні²¹.

І далі С. Смаль-Стоцький робив дуже точний висновок про суть Радянської держави:

Отже, треба бути свідомим, що стара брутална царська Москва стоїть перед нами у своєму другому виданні, що вона йшла й іде до одної й тої самої імперіалістичної мети. Ще десь, там і тут, є поверхові ознаки революційного духа та за тією інфляцією революційної інтернаціональної фразеології ховається старий Пурішкевич із компанією. Поки що, різниця така, що царська Москва громил поневолені народи в ім'я московського месіяністичного православ'я, а пролетарська Москва громить їх у ім'я московського месіяністичного комунізму²².

Оцінюючи події в Радянському Союзі на початку 30-х років ХХ ст. він писав у листі до В. Сімовича: «На Україні страхіття страхіть. Ми собі не уявляємо, що там діється...!»²³.

Як активний діяч прометеївського руху Роман Смаль-Стоцький очолював, або брав участь в діяльності цілої низки товариств і громадських об'єднань, які стали інституційною підвалиною цього руху в Польщі. Впродовж 1928–1939 рр. він очолював клуб «Прометей» у Варшаві. В товаристві заслуховувались доповіді, велись дискусії, збиралась достовірна інформація про становище в Радянському Союзі, поширювались відомості про боротьбу пригноблених народів з більшовицьким режимом, висилались меморандуми і звернення до Ліги Націй та урядів різних країв. Також Роман Смаль-Стоцький з 1929 р. був секретарем та науковим редактором Українського наукового інституту у Варшаві. При сприянні української громадськості Український науковий інститут розгорнув активну діяльність на ниві видавничої справи. За короткий час з'явилося понад 50 томів наукових праць, зокрема роботи О. Лотоцького, І. Зілинського, Д. Дорошенка, С. Смаль-Стоцького, К. Чеховича, Д. Чижевського та ін.

Під егідою Українського наукового інституту публікувався «Бюлетень Комісії для вивчення проблем польсько-українських».

Роман Смаль-Стоцький не просто боровся проти більшовицького імперіалізму, але й намагався підвести під це солідну базу. Цьому слугувала низка праць, лекції, з якими він виступав у Болгарії, Румунії, Фінляндії, Швейцарії та інших країнах. Він став одним з організатором і очільником

²¹ Р. Смаль-Стоцький, *Українська мова в Советській Україні*, Варшава 1936, с. 3.

²² Там само, с. 42.

²³ Лист Р. Смаль-Стоцького до В. Сімовича від 1933 р. Наукова бібліотека Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Відділ рідкісної книги. Фонд В. Сімовича.

мовного конгресу поневолених Радянським Союзом народів проведеного у 1936 р.

Загальновідомим фактом є те, що Р. Смаль-Стоцький як активний учасник державного центру УНР в екзилі отримував грошові виплати від польської Експозитури № 2. На основі цього в деяких публікаціях робиться висновок, що саме це було головним мотивом діяльності Р. Смаль-Стоцького в Польщі, його участі в прометеївському русі. На нашу думку таке трактування є не зовсім коректним. На першому місці все ж таки були його ідейні переконання. Саме його тверде переконання в злочинності більшовицького режиму, гноблення ним українського та інших народів зумовлювали прагнення організувати спротив більшовицькому режиму в Радянському Союзі, активізувати національно-визвольні рухи, добиватися розвалу цього спадкоємця Російської імперії, брати участь в діяльності інституцій, які мали подібне ідейне спрямування.

Роман Смаль-Стоцький ще зі студентських років вважався германофілом. Він добре розумів процеси, які відбувалися в Німеччині напередодні, під час та відразу після Першої світової війни. Але він не до кінця зрозумів суть тих явищ, що відбувалися в Німеччині в 30-і роки, після приходу до влади А. Гітлера. Його сподівання, що український державницький рух зможе отримати якісь преференції від нацистської Німеччини, як сила у боротьбі з більшовизмом, були явно хибними. Вже з початком Другої світової війни це стало остаточно зрозуміло.

Початок Другої світової війни застав Р. Смаль-Стоцького у Львові. Вже з окупованого радянськими військами міста він перебрався до Кракова, де разом з В. Мудрим – головою УНДО, віце-маршалком польського сейму та В. Загайкевичем – колишнім віце-маршалком польського сейму, підписав меморандум до німецьких властей. В ньому висловлювалась надія про створення українського автономного краю з окупованих німцями територій – Лемківщини, Холмщини та Перемишлянщини²⁴. Автори меморандуму певно ще слабо уявляли, які цілі переслідує нацистський режим. Зрозуміло, що меморандум нічого не дав, а Р. Смаль-Стоцький змушений був перебраться до Праги, де залишався під наглядом поліції до кінця війни.

Після війни Р. Смаль-Стоцький емігрував до Сполучених Штатів Америки. Тут він написав один з перших оглядів історії прометеївського руху. Зокрема, 1947 р. в англomовному журналі «Український кварталник» Українського конгресового комітету Америки в Нью-Йорку ним була опублікована стаття *Боротьба поневолених націй за свободу в Радянському*

²⁴ В. М у д р и й, *Один пропам'ятний лист і його наслідки*. Записки НТШ, Т. CLXXVII, Нью-Йорк–Париж 1963, с. 342–345.

Союзи. Нарис історії прометеївського руху. В цій статті Р. Смаль-Стоцький зупинився на основних ідеях прометеївського руху, його здобутках в довоєнний період. Одне з завдань статті – популяризувати історію прометеївського руху в США.

У післявоєнний період Р. Смаль-Стоцький не зраджував своїм ідейним переконанням. Яскравим прикладом стала його книга *Національні проблеми Радянського Союзу і російський комуністичний імперіалізм*²⁵, в якій ще раз наголосив, що національна політика Радянського Союзу є прямим продовженням політики гноблення неросійських народів Російською імперією. Він активно публікувався в журналах і газетах, виступав з лекціями продовжуючи викривати суть радянської влади і відстоювати думку, що раніше чи пізніше Радянський Союз розпадеться і Україна стане незалежною. Фактично, він продовжував популяризувати ідеї прометеїзму вже за нових умов. На жаль, він не дожив до доленосних подій 1991 р., але можна з впевненістю сказати, що він зробив чималий внесок, щоб розпад Радянського Союзу став реальністю.

Підводячи підсумок, варто зауважити, що ідейні переконання Р. Смаль-Стоцького базувалися на кількох важливих постулатах, яким він не зраджував впродовж усього свого життя. Це патріотизм, віра в краще майбутнє України, вороже ставлення до Радянського Союзу, як поневолювача народів, прагнення зробити все можливе, щоб добитися розвалу більшовицької імперії, пошук для цього союзників серед різних народів, перш за все тих, що перебували під більшовицьким пануванням. У міжвоєнний період Р. Смаль-Стоцький був одним з найбільш активних прихильників українсько-польського порозуміння, вирішення міжнаціональних проблем шляхом переговорів і домовленостей, спільності дій щодо зовнішніх ворогів. Участь Р. Смаль-Стоцького у прометеївському русі стала наслідком його глибоких ідейних переконань, віри в те щоб під тиском поневолених народів Радянський Союз розпадеться і на його уламках утвориться незалежна Україна. Своім ідейним переконанням Р. Смаль-Стоцький не зраджував і у повоєнний період, перебуваючи у США, і продовжуючи свою подвижницьку наукову, суспільно-політичну, організаційну діяльність.

²⁵ R. Smal-Stocki, *The Nationality Problem of the Soviet Union and Russian Communist Imperialism*, Milwaukee 1952.

Streszczenie

DOKUMENTY I MATERIAŁY

